

Universitatea „Ovidius” din Constanța

Institutul Școlii Doctorale, Școala Doctorală de Științe Umaniste

Domeniul Istorie

LUCRARE DE DOCTORAT

**NICOLAE TITULESCU – ROMÂNIA ȘI FRANȚA – ÎN LUMINA IZVOARELOR
FRANCEZE**

(REZUMAT)

Coordonator științific: Prof. Univ. Dr. Valentin Ciorbea

Student-doctorand: Ionela Otea

Constanța

2018

Cuprins

Introducere.....	5
Cap. I. Evoluția profesională a lui Nicolae Titulescu și relațiile româno-franceze între 1918-1929.....	20
1. Formarea profesională a lui Nicolae Titulescu și debutul în carieră.....	21
2. Eforturile sale la Paris, în cadrul Comitetul Național Român	28
3. Titulescu și Conferința de pace de la Paris.....	33
4. Mandatul de ministru de Finanțe.....	43
5. Trianon și soluțiile lui Nicolae Titulescu în chestiunea optanților. Poziția Franței.....	53
6. Eforturi de sincronizare a intereselor româno-franceze la Societatea Națiunilor. Aportul lui Nicolae Titulescu.....	63
7. Titulescu în chestiunea reparațiilor și a datoriilor de război.....	84
8. Titulescu și chestiunea petrolului românesc.....	98
9. Conferința pentru reducerea, respectiv limitarea armamentelor și efectul invers al acesteia....	110
10. Mica Înțelegere – căutarea echilibrului între Paris și București.....	117
11. Nicolae Titulescu și relațiile româno-ruse în anii '20. Poziția Franței.....	140
Cap. II. Nicolae Titulescu și relațiile româno-franceze în intervalul 1930-1939.....	155
1. Pacea continentală între echilibru și dezechilibru.....	157
1.1. Uniunea Economică Europeană.....	159
1.2. De la Conferința dezarmării la Convențiile de definire a agresiunii.....	164
1.3. Titulescu versus Pacutul celor Patru.....	170
1.4. Înțelegerea Balcanică.....	177
1.5. De la Roma la Stresa.....	183

1.6.Poziția lui Titulescu față de agresiunea Italiei asupra Etiopiei.....	193
1.7.Ocuparea militară a zonei renane. Poziția lui Titulescu.....	198
2.Politica franceză la Dunărea de jos.....	204
2.1.Uniunea Economică Danubiană.....	206
2.2.Conferința de la Montreux.....	210
2.3.Cererea de suprimare a Comisiei europene a Dunării.....	214
3.Rolul lui Nicolae Titulescu și al Bucureștiului în relația Paris-Moscova.....	219
3.1.Efortul lui Titulescu pentru un nou început în relația București-Moscova....	223
3.2.Apogeul apropierii,demiterea lui Nicolae Titulescu și degradarea iminentă a relației București-Moscova.....	232
4.Demiterea lui Titulescu – impactul în relația România-Franța.....	240
4.1.Continuități și reacții.....	248
Concluzii.....	255
Anexe.....	261
Bibliografie.....	285

Rezumat

Cercetarea *Nicolae Titulescu - România și Franța – în lumina izvoarelor franceze* propune o analiză pe o porțiune încă neexploată în mod exclusiv, împletită cu o abordare interdisciplinară profundă, bazată pe surse editate și inedite. Eforturile depuse în analiza cantitativă și calitativă a surselor ne-au conturat o imagine complexă, o înțelegere profundă și ne-au delimitat clar aspectele care s-au bucurat de mai puțină atenție din partea cercetătorilor. Sursele bibliografice și arhivistice online au completat această imagine. Așadar teza aduce în plan istoriografic unghiuri noi de analiză asupra acestui segment istoric și face operaționale toate sursele care au contribuit la această analiză. Mai mult, teza a completat cercetarea actuală urmărind punctual activitatea lui Nicolae Titulescu în relație cu statul francez, îmbinând explicațiile geopolitice și strategice cu descifrarea reacțiilor presei și ale vieții politice românești și franceze în legătură cu prietenia fraco-română între anii 1918-1939.

Cuvinte-cheie: relații internaționale, diplomatie, securitate, viață politică, Societatea Națiunilor, interbelic.

Întrucât preocupările de cunoaștere a activității ori personalității lui Titulescu au fost remarcabile în spațiul românesc, datorită surselor inedite exploatate de istoricul Gheorghe Buzatu prin accesarea arhivei personale a lui Nicolae Titulescu depozitată la Hoover Institution for War, Peace and Revolution, Stanford University și prin eforturile depuse de Fundația Europeană Titulescu, în special de George G. Potra prin analiza surselor arhivistice românești, a devenit esențială exploatarea în detaliu a surselor arhivistice franceze pentru a susține elementul inovativ urmărit prin această cercetare. Prin urmare, documentația de arhivă depozitată în Arhivele Naționale Franceze, documentele diplomatice depozitate în Arhiva Diplomatică a Ministerului francez de Afaceri Externe și numeroasele publicații ale presei interbelice, respectiv noile cercetări în domeniu regăsite în Biblioteca Națională Franceză și Biblioteca Centrului Cultural „Pompidou” au completat și lămurit aspecte esențiale ale problematicii de față. Referințele legate de personalitatea ori activitatea lui Nicolae Titulescu se descoperă gradual în documentația de arhivă franceză, această evoluție

datorându-se creșterii interesului presei pentru activitățile sale și implicării sale din ce în ce mai active în relaționările oficiale româno-franceze din diferitele funcții ocupate.

Structura tezei este axată pe firul cronologic al evenimentelor, între 1918-1939, fiind împărțită în două capitole care expun, atingând momentele esențiale ale carierei lui Titulescu în raport cu Franța, primul, respectiv, al doilea deceniu interbelic. Principalele linii de analiză se împletesc și urmăresc evenimentul, documentația, presa și interpretarea, în scopul surprinderii complexității fiecărui subiect descris, în centrul căruia se află Nicolae Titulescu.

Primul capitol *Evoluția profesională a lui Nicolae Titulescu și relațiile româno-franceze între 1918-1929*, prezintă o abordare cronologică, evolutivă a carierei diplomatului român, de la formarea profesională și debutul în activitate, apărarea intereselor României Mari la Paris, jocurile de putere care se desfășurau la nivel european între statele învingătoare și cele învinse, la mecanismele care se perfectau prin eforturile conjugate ale susținătorilor păcii și securității. De menționat, că nu se pierde din vedere, în acest capitol, rolul pe care Franța îl are în conjuncturile amintite mai sus, nici amprenta pe care Școala de Drept franceză a lăsat-o în formarea marelui diplomat, putând fi considerată o cheie a înțelegerii rolului lui Titulescu în diplomația europeană și a modului în care acesta a mijlocit între cele două state.

Capitolul I este structurat în unsprezece subcapitole care tratează eforturile lui Titulescu la Paris în calitate de membru al Comitetului Național Român (CNR), reșezarea geopolitică a Europei după Conferința de pace de la Paris, poziția celor două state în noul tablou postbelic și modul în care înțelege Franța raportarea la România în funcție de interesele dictate de politica sa externă, rolul acestora în Societatea Națiunilor, chestiunea optanților unguri, a reparațiilor, a petrolului românesc și nu în ultimul rând Mica Înțelegere.

Tabloul complex conturat în teză a fost unul dificil de surprins, în toate-i dedesubturile. Acest lucru se datorează perioadei alese, întrucât în anii '20-'30 ai secolului XX se scriau destine naționale, se trăiau premiere nefericite se găseau soluții neconvenționale și se afirmau personalități cu greutate în viața politică europeană. Nicolae Titulescu - această personalitate complexă, a cărei gândire, pe cât pare de ghidată clar de principii juridice, pe atât este de greu a-i surprinde profunzimile, își însoțea mereu deciziile de un afectuos simț al

corectitudinii. Înțelegerea modului de gândire a marelui diplomat a fost o necesitate pentru a putea desluși contradicțiile regăsite în discursul său de-a lungul timpului vis-a-vis de apropierea de Franța.

Elogiul pe care îl aducea neîncetat Franței părea a fi contradictoriu cu declarațiile în care amintește sacrificiile făcute pentru aceasta, sau liniile de politică externă pe care s-a văzut nevoit nu de puține ori să le redefinească datorită reșezării Parisului pe alte coordonate. Discuțiile cu trimiși francezi la București cărora le prezenta posibilitățile României de orientare spre Berlin sau Roma, pentru a trage semnale de alarmă; negocierile duse cu sovietele pentru găsirea unei formule ideale de rezonanță cu axa Paris-Moscova; condamnarea neintervențiilor Parisului în apărarea principiilor și tratatelor versailleze – toate acestea descoperă un Titulescu lucid, ferm ancorat în realitate pentru care prietenia cu Franța însemna înainte de toate punctarea transparentă a plusurilor și a minusurilor acestei colaborări. Fidelitatea lui Titulescu față de Paris s-a datorat procentului ridicat de compatibilitate între sistemele de securitate regională și europeană gândite de Franța și România, iar colaborarea lor a răspuns unor necesități reciproce. Titulescu reda câteva dintre motivele pentru care iubește Franța: odată pentru că și-a bazat întreaga existență pe libertate și a căutat în permanență să-și tempereze excesele, apoi pentru că la baza raporturilor internaționale a promovat egalitatea între națiuni, iar nu în ultimul rând pentru că se ghidează în acțiunile sale exterioare prin respectarea angajamentelor internaționale.¹ Titulescu susținea că nici o altă putere (cu excepția Franței) nu s-a oferit să apere și interesele micilor puteri.²

De aici și multitudinea de proiecte ori inițiative franceze atât pe plan european, cât și pe plan regional care au fost bine primite și susținute de Titulescu în numele României. Dar eforturile s-au făcut și în sens invers, întrucât înțelegerile regionale în cadrul cărora Titulescu a reprezentat Bucureștiul, urmau aceeași linie antirevizionistă cu a Parisului, ba mai mult serveau planurilor franceze de blocare a unei eventuale expansiuni sovietice sau naziste. Așa cum am observat toate negocierile purtate cu Franța de către Titulescu, în numele României în această perioadă au fost făcute cu acrivie juridică și nu cu sentimentalism. Se înțelege că deși *pactomania* era un fenomen crescând, majoritatea pactelor, înțelegerilor și tratatelor semnate

¹ George G. Potra, *Nicolae Titulescu. Opera politico-diplomatică: corespondență 1921-1931*. Vol 1, Fundația Europeană Titulescu, 2004, p. 189.

² *Ibidem*, p. 54.

de state în spiritul genevez serveau interesului general de impunere a unui comportament etic în relaționările interstatale pentru promovarea unei păci cât mai îndelungate și excluderii războiului din orice ecuație. În acest context insistențele unui diplomat realist de talia lui Titulescu pe noțiunea de ”prietenie” capătă un nou înțeles. Pe de altă parte teama de angajamente și proceduri riguroase, general valabile pentru a nu strica *corola de minuni* a Societății Națiunilor îndreptățește renumele de „academie a moralității” primit de Geneva.

Provocările unei păci nesigure și eforturile de conservare a proaspetelor granițe postbelice l-au forțat pe Nicolae Titulescu să își ascută instinctul diplomatic și să interacționeze lucid cu clasa politică pariziană. După cum Gheorghe Buzatu sublinia Titulescu a captat atenția multora dintre contemporanii săi, fie ei oameni de stat sau jurnaliști.³ Cât despre relația lui Titulescu cu presa românească, am evidențiat că în întreaga perioadă interbelică activitatea diplomatului a ocupat spații ample în paginile ziarelor, indiferent că ne referim la știri, documente puse în atenția publicului având semnătura acestuia ori discursuri preluate de presa scrisă.

Nu doar presa românească l-a așezat pe primele sale pagini de nenumărate ori, ci și presa străină, cu precădere marile ziare englezești și franceze. Amintim *The Times*, *Le Temps*, *Le Figaro*, *Ce Soir*, *Journal de Debats*, *Le Matin*, *Daily Herald*, *Le Populaire*, *L'intransigeant*, *Journal Officiel de la Republique française*.

În spatele analizelor descoperim un Titulescu perspicace în a observa ocaziile unice în contexte istorice complexe, abil în a observa fisurile din sistemul de securitate european, permanent pregătit cu soluții eficiente și un bun strateg al diplomației datorită spiritului de anticipare cu care era înzestrat. Considerând că diplomația are un rol la fel de important ca forța militară pe scena internațională, dar prețuind-o net mai mult, Titulescu a servit în totalitate păcii și dreptului internațional. Având ca punct de plecare în formarea sa ca jurist o școală cu tradiție, precum cea franceză, Titulescu a reușit să ridice cunoștințele dobândite la

³Constantin Xenii, *Figuri ilustre din istoria României Mari*, Editura Oscar Print, 2009, passim.

un alt nivel, rafinând concepte și utilizând tehnici superioare calitativ în a servi păcii internaționale.⁴

Așadar la finele primului capitol se poate constata cum cuvântul lui Titulescu în relațiile româno-franceze capătă din ce în ce mai multă greutate, implicarea sa în politica internă românească, respectiv cea continentală, capătând nuanțe complexe. Se constată o importanță acordată gradual diplomatului român în documentația oficială și presa vremii. Cert este că Titulescu a urmat în anii '20 o pantă ascendentă, o implicare activă în chestiuni esențiale păcii și securității europene, devenind din studentul eminent al Facultății pariziene de Drept, diplomatul și ministrul „indispensabil” Bucureștiului și necesar Genevei.

Cel de-al doilea capitol al lucrării *Nicolae Titulescu și relațiile româno-franceze în intervalul 1930-1939*, este dedicat unui deceniu efervescent dar fructuos pentru cariera lui N. Titulescu. În anii '30 figura lui Titulescu a fost una reprezentativă pentru România și Societatea Națiunilor, motiv pentru care a fost nelipsit din momentele cheie ale istoriei europene. Faptul că prestigiul său nu putea fi marginit la granițele unui stat nu l-a corupt niciodată să slujească altor interese decât celor românești. Prin această conduită a atras admirația multor personalități europene de prestigiu. Édouard Herriot a definit contribuția României în viața diplomatică internațională prin Titulescu cuvântând: *Acest ministru al unei țări mici face politică în stil mare.*⁵

Acest al doilea capitol este structurat în patru subcapitole ce urmăresc raporturile lui Titulescu cu luările de poziție ale Parisului în conservarea păcii, în politica de la Dunărea de Jos, în relațiile cu Moscova și în demiterea diplomatului român.

Prin urmare subcapitolele acestei părți secunde urmăresc poziția lui Titulescu vis-a-vis de cea a Franței în cadrul conferințelor dezarmării, definirii agresorului, Pactului celor Patru, Înțelegerii Balcanice, agresiunii Italiei asupra Etiopiei ori ocuparea militară a zonei renane ; apoi în politica franceză la Dunărea de Jos și în relația Paris - București - Moscova, dar nu în ultimul rând în cadrul politicii externe românești în perioada post-titulesciană.

⁴ Constantin Vlad, *Istoria diplomatiei. Secolul XX*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, passim.

⁵ Genéviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, București, Editura Politică, 1965, p. 154.

Pentru acest capitol exploatarea resurselor arhivistice a avut drept punct de pornire seria colecției de documente diplomatice publicate de Ministerul francez al Afacerilor Externe, documentele arhivelor franceze, cele de la Hoover Institution publicate de Gheorghe Buzatu și Fundația Europeană Titulescu care descifrează o serie decizii luate de diplomatul român pentru România și Europa deopotrivă. Acest capitol a urmărit elementele-cheie ale relațiilor româno-franceze când evenimentele, acordurile și schimbările de politică externă s-au răsfrânt asupra celor două state și au făcut din Titulescu un permanent militant pentru pace și *statu-quo* teritorial, punându-l în dificultate, obligându-l să își reinventeze principiile dar niciodată dezarmându-l. Astfel, în cel de-al doilea capitol se constată că N. Titulescu a stabilit legături foarte strânse cu exponenți ai întregului spectru politic francez, precum Aristide Briand, Pierre Flandin, Louis Barthou, Pierre Laval, Edouard Herriot etc. la care se adaugă importanți membri ai conducerii armatei, respectiv cu generalii Maurice Gamelain, șeful Marelui Stat Major, și Louis Maurin, ministrul de Război.

Bibliografia acestui de-al doilea capitol a îmbrăcat și evidențiat informațiile culese din presa vremii, din documente editate sau inedite și din discursuri, completând demersurile primului capitol al lucrării, lărgind și îmbogățind cunoștințele pe segmentul relațiilor româno-franceze acoperit de activitatea lui Titulescu.

În ceea ce privește discursul istoriografic se observă o diferență între studiile franceze și cele românești dedicate acestui interval cronologic și relației româno-franceze. Dacă lucrările românești, într-un procent semnificativ, au un discurs romanțat, cele franceze urmează un stil realist, relativ constant. Am constatat că discursul românesc a trecut printr-o modificare etapizată, apropiindu-se de stilul și de abordarea franceză, începând cu anii '90, mizând pe o documentație puternică și concluzii bine cântărite.

Prietenia româno-franceză supusă unei serii de analize și interpretări, dezvăluie în repetate cazuri cum interesele franceze încep să nu mai corespundă nevoilor românești cu cât cele două state înaintează spre sfârșitul perioadei interbelice, concluzionând că cele două state au oscilat între perioade de bună înțelegere și perioade de incompatibilitate.

De-a lungul acestui capitol se remarcă nevoia de descotorosire de interpretarea tradiționalistă a fraternității latine în explicarea relațiilor româno-franceze indiferent de natura acestora. Din punct de vedere economic Franța nu a devenit niciodată un partener

important pentru România, așa cum devenise Germania, prin urmare a picat și varianta unei așa zise transformări a României într-o „colonie” franceză. Din punct de vedere ideologic Franța întradevăr a avut un rol, în ceea ce numește Traian Sandu a fi un *iacobinism al Bucureștiului* dar și acesta particularizat pe o monarhie a unei dinastii germane.⁶ Golirea discursurilor oficiale de ideologie a arătat o față reală a intențiilor și a raporturilor dintre România și Franța ghidate mai curând de noile realități teritoriale postbelice și de securitate, decât de o veche prietenie interstatală.

Dincolo de mulțimea de discursuri laudative la adresa Parisului ori a personalităților franceze reprezentative, dincolo de interviurile acordate presei, Titulescu nu poate fi acuzat de îngăduință în dreptul francezilor în materie de negocieri. Nu sunt puține lucrările și studiile în care discursul exagerat de pozitiv, romantizat, despre relaționarea franco-română îl are la mijloc pe Titulescu căruia i se subliniază doar acele momente ale carierei în care a elogiat eforturile Parisului, fără să se înțeleagă că o astfel de abordare pe lângă faptul că este mai puțin științifică, deservește și imaginii diplomatului român. Reținem așadar că relațiile româno-franceze pentru intervalul interbelic sunt prezentate în istoriografie fie de manieră romantică și pozitivă, fie ca neînțelegere și decepție reciprocă a celor două state. Această dualitate este pusă pe seama contextului cultural și geopolitic. Franța începuse să piardă din puterea de influență de altădată și, prin urmare, era din ce în ce mai puțin iubită, iar România căuta un model de referință și alianțe solide pentru apărarea *statu-quo*-ului teritorial.⁷ Odată cu înaintarea spre al Doilea Război Mondial, discursul politic românesc începe să devină dominat de voci care pledează pentru „adevărata identitate românească” – a se citi, identitate oricum, mai puțin francofilă, în contextul în care tendințele politice radicale încep să domine spectrul european.⁸ Imaginea pe care presa românească în 1940 a afișat-o, făcând elogiul neutralității românești pare expresia clară a separării destinelor celor două state, cel puțin pentru un timp. De la Catherine Durandin reținem că România avea să fie dată pentru un timp uitării, abia apoi urmând să fie regăsită de Paris.

⁶ Traian Sandu, *Le système de sécurité français en Europe centre-orientale, l'exemple roumain (1919 à 1933)*, L'Harmattan, coll. *Aujourd'hui l'Europe*, 1999, p. 13.

⁷ Catherine Durandin, *Perspectives franco-roumaines*, *Revue historiques des armées*, no.244, 2006, passim.

⁸ *Ibidem*, pp. 6-7.

Ținută în viață de nevoia formării unui sistem continental de păstrare a păcii postbelice și de frica reacțiilor revizioniste, prietenia franco-română s-a materializat în colaborări permanente servind intereselor reciproce. Finalul perioadei interbelice va face din România doar o interfață problematică între o Mică Înțelegere integrată axei Paris-Moscova și un sistem multi-polar dependent de o mare putere protectoare.⁹ Uzând de o sintagmă aparținându-i lui Traian Sandu, conchidem că prietenia româno-franceză a alternat între perioade de bună înțelegere și perioade de „divorț”¹⁰. Se înțelege astfel de ce în mica „*soeur et amie de la France*” unde cea mai bună recomandare era să fii francez s-a produs în repetate rânduri o ruptură între opinia publică, marcată adânc de romantismul pașoptist francez¹¹, și opinia politică care dorea să pună punct episoadelor de pasiune intelectuală.¹² Titulescu așadar trebuia să pășească în demersurile sale în marile capitale europene cu memoria vie a unei „prietenii” franceze care-i poate servi, dar de care nu trebuie să abuzeze.

La fel cum interesele separate au dictat colaborările româno-franceze, în aceeași manieră s-a desfășurat raportarea Parisului la Titulescu. Nu putem omite admirația și recunoștința de care s-a bucurat, dar nici nu putem pierde din vedere că în punctul în care politica practică de acesta era considerată incompatibilă cu cea franceză, Parisul nu a ezitat să-i minimalizeze rolul în anumite circumstanțe, îndreptându-se în spațiul românesc spre personalități care-i serveau scopurile. Amintim că demiterea lui Titulescu a fost chiar și pentru capitalele democratice ale Europei un răgaz din muștrările pentru politica conciliatoristă dusă de acestea. Concluzia că relaționarea româno-franceză a fost determinată de interese conjuncturale a reieșit și din repartiția tratatelor încheiate între statele europene în perioada interbelică. Am observat un procent ridicat de tratate semnate de România cu Polonia, urmată, surprinzător, de Germania, pentru ca Franței să îi revină un procentaj mediu. Deși eronat am putea presupune o influență a Berlinului mai puternică decât cea a Parisului,

⁹Traian Sandu, *La Roumanie sur l'axe Paris Moscou, 1933-1937: sécurité européenne et coopération militaire, Cahiers d'Histoire de Saint Cyr-Coetquidan, Sécurité et coopération militaire en Europe, 1919-1955, L'Harmattan*, pp. 249-267, archives-ouvertes.fr.

¹⁰ Idem, *La longue marche vers le traité franco-roumain de 1926: Alliance d'un système de revers, reassurance a Locarno ou texte de circonstance? RIDR*, 2007, 2, nr.1, p. 188-200. pp. 188-200.

¹¹Ministere des Affaires etrangere, Les archives diplomatiques, Correspondence politique et commerciale/Z-Europe/Roumanie 1918-1940, *Corps diplomatique francais, Legation, consulats, personnel diplomatique et consulaire, 1918-1929*, microfilm cote P17348. (568-1 a 4), f. 172-173.

¹²*Ibidem*, f. 118 - 131.

trebuie specificat că în cazul Germaniei numărul mare al tratatelor este concentrat în ultimii ani ai interbelicului când deja geopolitica europeană era în schimbare, în timp ce tratatele cu Franța au fost răsfirate pe întregul interval interbelic, fapt care relevă o relaționare constantă. Putem concluziona că dialogul româno-francez s-a bazat pe relaționări stabile, dar cu toate acestea intense colaborări s-au înregistrat între România-Polonia-Mica Înțelegere. Așadar prietenia unui stat mare, în speță Franța, nu a putut garanta permanent interesele regionale de apărare ale României, diplomația, respectiv Titulescu, orientându-se spre acest sistem de alianțe zonale care să susțină dezideratele comune ale statelor implicate. Dar nici aceste micro sisteme de securitate nu puteau activa eficient fără sprijinul unei mari puteri – așadar prin protecția franceză vânată permanent de Titulescu acesta a urmărit formarea unui sistem de colaborare care să neutralizeze tendințele revizioniste și să servească intereselor reciproce. Proiectul acestui sistem gândit de Titulescu depășea spiritul belicist al interbelicului, aspirând spre o pace permanentă asigurată de o *pânză* de angajamente interstatuale.

Am putea spune că cel de-al doilea capitol se încheie prin constatarea că ideile vizionare ale lui Titulescu nu erau pentru perioada în care a trăit și activat, fiind mai degrabă un idealist al perioadei interbelice. Titulescu, fiind fidel dreptului internațional, apărării statelor mici de interesele statelor mari, al „spiritualizării frontierelor”, al cooperării economice și culturale, pare mai degrabă decupat din viitorul Europei. La finele interbelicului devenise din ce în ce mai frapantă incompatibilitatea politicii externe a regimurilor totalitare cu politica promovată de la amvonul Societății Națiunilor. Acest lucru se datora în mare măsură și faptului că marile puteri democratice ale vremii slăbeau în detrimentul regimurilor totalitare. Titulescu, prin ideile sale devenise o personalitate controversată, ba chiar neînțeleasă, ideile acestuia găsindu-și ecou mai curând în realitatea ce a urmat celui de-al Doilea Război mondial și sfârșitului Războiului Rece.

Concluzionând, Titulescu a fost un apărător fidel al intereselor românești, neputând să le despartă de eforturile de conservare a păcii mondiale. Dintre capitalele europene, Parisul este cel care răspunde nevoilor românești de conservare a *statu-quo*-ului teritorial și de sprijinirea a rolului de factor de stabilitate regional. Și în sens invers, relaționarea s-a făcut tot dictată de interese, de circumstanțe, de posibilități și de configurația geostrategică. Pe scurs prietenia tradițională româno-franceză, îmbrăcată în romantismul Marii Uniri devenise

un reper îndepărtat la finalul interbelicului, trecerea timpului forțând cele două state, respectiv pe Titulescu, la regândiri ale strategiilor externe. Colaborările și tratatele, tensiunile și amenințările l-au determinat pe Titulescu, ca verigă între cele două capitale să considere că doar trecerea timpului va pune deciziile sale în balanța aprecierilor.

Așadar, la prima vedere, încă o lucrare dedicată lui Titulescu poate părea un demers repetitiv, însă complexitatea marelui om politic pe de o parte și efervescența evenimentelor din viața internațională descoperită de documentația de arhivă , la care se adaugă o relație cu tradiție – cea română-franceză – au oferit datele necesare unei teze unice.